

Zadanie egzaminacyjne

z wykorzystaniem rysunku satyrycznego

Wśród zadań egzaminacyjnych pojawiających się na egzaminie maturalnym ważne miejsce zajmują zadania oparte na rysunku satyrycznym. Należy w tym miejscu poczynić zastrzeżenie i zwrócić uwagę, że nie w każdym przypadku jest to sensu stricto rysunek satyryczny. Różna może być bowiem jego rzeczywista funkcja. Może to być plakat propagandowy, karykatura, ale też i np. scenka rodzajowa. Dla naszych potrzeb będziemy jednak nazywać je jednym mianem; tym bardziej, że na egzaminie są one wykorzystywane w ten sam sposób, bez względu na różnice gatunkowe.

■ DR KRZYSZTOF JUREK (Okręgowa Komisja w Łodzi)

Rysunek satyryczny jest specyficznym źródłem wiedzy o przeszłości. Jest on produktem swoich czasów, czy może lepiej – chwili, w której powstał. Stąd też, aby należycie wykorzystać to źródło, konieczne jest posiadanie dogłębnej wiedzy o owej „chwili”. Rysunki satyryczne powstają jako komentarz do bieżących wydarzeń i odznaczają się swoistą krótkotrwałością. Ich „życie” trwa tak długo, jak długo żyje pamięć o komentowanych wydarzeniach. Z drugiej strony, badanie umiejętności zrozumienia takiego źródła dostarcza informacji na temat rzeczywistej wiedzy egzaminowanego o epoce.

Dla konstruktora zadania dobór rysunku satyrycznego jest zwykle dużym wyzwaniem. Po pierwsze musi on komentować wydarzenia o dużym znaczeniu historycznym, występujące w programach nauczania i podręcznikach historii. Z tego względu nie można użyć znacznej części „dorobku satyrycznego” II Rzeczypospolitej, bowiem szczegółowa wiedza na temat życia politycznego tej epoki, nie występuje w szkolnym nauczaniu historii. Po drugie, graficzna strona rysunku musi być czytelna dla współczesnego odbiorcy. Z tego właśnie powodu nie można wykorzy-

stać znacznej części rysunków satyrycznych z XVIII i XIX w. Doświadczenia ze szkolnym wykorzystaniem satyry z czasów Rewolucji Francuskiej wskazują, że dla przytłaczającej większości uczniów są one kompletnie nieczytelne. Nie analizowałem bliżej tego problemu, lecz wydaje się że „granica czytelności” przebiega u schyłku XIX wieku.

Poniżej zamieszczony został przykład zadania opartego na rysunku satyrycznym. W tym wypadku jest to radziecki plakat propagandowy. Zadanie to znalazło się w arkuszu podstawowym na egzaminie maturalnym z historii w roku 2005. Warto zastanowić się nad jego konstrukcją. Jest ona trójstopniowa. Stopień I to pytanie o rok powstania plakatu. Stopień II to pytanie o nazwiska postaci występujących na plakacie. I wreszcie stopień III to określenie jego przesłania. Oczywiście dwa pierwsze stopnie mają maturzystę naprowadzić na właściwe rozwiązanie, czyli umożliwić mu wykonanie najważniejszego, najwyżej punktowanego polecenia. Do przydzielenia za zadanie są cztery punkty. Zgodnie z modelem odpowiedzi dzielimy je w następujący sposób – za polecenie A i B po jednym punkcie, za polecenie C dwa punkty.

Zadanie. (4 pkt)

Odpowiedz, z którego roku pochodzi zamieszczony poniżej plakat. Podkreśl odpowiednią datę. Następnie nazwij postaci przedstawione na tym plakacie i wyjaśnij powody, dla których autorzy tego plakatu umieścili na nim właśnie te dwie postaci.

Źródło: Mówią Wieki, Ów rok 1812, numer specjalny, Warszawa 2002, s. 14.

- A. Plakat ten powstał w roku
a) 1938. b) 1939. c) 1940. d) 1941.

B. Postaci przedstawione na plakacie to:

C. Wyjaśnienie odnoszące się do zamieszczonych na plakacie dwóch postaci.

Zdający, przystępując do rozwiązania zadania, powinien dokładnie obejrzeć rysunek, czyli przyrzeć się wszystkim jego szczegółom. Na rysunku występują dwa plany – bliższy i dalszy. Na planie bliższym widzimy postać stylizowaną na Adolfa Hitlera (do rozpoznania wąsik i wymykająca się spod kapelusza grzywka, na kapeluszu umieszczona swastyka), lecz jednocześnie

ubraną w strój z innej epoki – tzw. kapelusz stosowany, surduty i buty z ostrogami. W lewym ręku dymiący pistolet, w prawym – strzępy podartego dokumentu z widocznym napisem w języku rosyjskim (bo plakat adresowany jest do rosyjskojęzycznego widza!) o treści – „Układ”. W postać Hitlera uderza ręka trzymająca karabin, cios zadany kolbą karabinu powoduje, że

Hitler przewraca się. Drugi, głębszy plan stylizowany jest na cień rzucany przez postacie planu bliższego. Następuje jednak znacząca przemiana. Ręka trzyma widły, którymi godzi w cień postaci Napoleona Bonaparte. Aby nie było wątpliwości, co do skojarzenia z epoką napoleońską, na widłach została umieszczona data – 1812.

Najłatwiejszą do odpowiedzi częścią tego zadania jest polecenie B. Zdający bez problemu rozpozna obie postacie. Większą trudność nastręcza polecenie A, bowiem należy wybrać, z czterech dat. Tutaj pomocne powinno być dostrzeżenie porwanego na strzępy układu. Chodzi tu z całą pewnością o wydarzenia z roku 1939. Zdający powinien pamiętać dwa układy z tego roku, zawarte między Niemcami a ZSRR – z 23 VIII (tzw. Pakt Ribbentrop–Mołotow) i podpisany w Moskwie 28 IX 1939 r. tzw. traktat o przyjaźni i granicach. Oba określały zasady podziału ziem polskich oraz stref wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej i na krótki czas wydatnie poprawiły stosunki między obydwojma państwami. Po przeprowadzeniu takiej analizy można stwierdzić, że jedynym rokiem spośród podanych, który wchodzi w grę może być rok 1941. W tym właśnie roku III Rzesza zaatakowała Związek Radziecki. Do tego faktu odwołuje się ów podarty układ oraz dymiący pistolet w rękach Hitlera.

Po odpowiedzi na polecenia A i B trzeba się zabrać do polecenia C. Aby udzielić poprawnej odpowiedzi należy zrozumieć przesłanie plakatu. Jego twórca (twórcy?) posłużył się skrótem, metaforą, która była doskonale czytelna dla radzieckiego odbiorcy. Odwoływała się ona do doświadczenia wojny ojczyźnianej z roku 1812. Walkę z napaścią Napoleona podjęli wtedy

między innymi rosyjscy chłopcy zbrojni w widły. Zbiorowym wysiłkiem całego społeczeństwa Napoleon został pokonany. Współcześnie sytuacja się powtarza – najeźdźca ponownie napadł na Rosję. Przesłanie plakatu jest jasne – tak jak został pokonany Napoleon, zostanie pokonany Hitler. Dla poprawnej odpowiedzi konieczne jest uchwycenie prognozy wydarzeń, którą niesie ze sobą plakat.

Jego funkcja propagandowa zawiera się w zestawieniu obu postaci i wynikającego z tego zestawienia wniosku: tak jak przegrał jeden, tak też i przegra drugi. Lud rosyjski pokona nowego najeźdźcę wzorem swoich przodków z XIX wieku. Zauważmy także, że twórca plakatu świadomie deprecjonował znaczenie Hitlera, przedstawiając go jako niewydarzonego, śmiesznego naśladowcę Napoleona. Podpowiadał swoim odbiorcom, że prawdziwym zagrożeniem był Napoleon, a został przecież pokonany. Nie należy więc bać się Hitlera, gdyż ten jest tylko groteskową karykaturą cesarza Francuzów. Przesłanie plakatu nawiązuje do nowego tonu radzieckiej propagandy. Po wielkich klęskach wojsk radzieckich w początkowych miesiącach wojny z III Rzeszą, władze radzieckie zaczęły się odwoływać do retoryki patriotyczno-narodowej, zarzucając dotychczasowe hasła proletariacko-internacjonalistyczne.

Podsumowując – analizowane zadanie jest doskonałym przykładem zadania z rysunkiem satyrycznym. Powinno ono stać się elementem zajęć prowadzonych przez nauczycieli historii z maturzystami. Przeprowadzona analiza pozwala zrozumieć, jak należy zabierać się za rozwiązywanie tego typu zadań, a jednocześnie pozwala nauczycielowi pokazać etapy pracy nad jego rozwiązaniem.